

GÜVENLİĞİN DOĞASI VE DOĞANIN GÜVENLİĞİ ÜZERİNE BAZI NOTLAR

Çağdaş DEDEOĞLU

İstanbul Arel Üniversitesi

Giriş

“İnsan, ne zaman güvende hisseder” sorusu, güvenlik çalışmalarının temel sorularından bir tanesidir ve bu soru, bazı varsayımları, yani “öyle olduğu sorgulanmaksızın kabul edilen önermeleri” içermektedir. Soru hakkında biraz düşünüldüğünde, akla öncelikle üç varsayım gelmektedir. Bunlardan ilki, güvenliğin, insanla ilgili olduğu varsayımdır. İkinci olarak, güvenliğin belli bir zamanla ilişkilendirilmesi gerektiridir. Üçüncüsü ise güvenliğin, hissetmeyle ilgili, yani psikolojik bir boyutunun bulunduğudur.

Antik Yunan’dan bu yana, hayvanın içgüdüyle eylediği, insanın ise akılla eylediği fikri kabul görür.¹ Kendine özgü düşünme yeteneğine sahip bir tür olarak insanın tarihsel yolculuğu, yukarıda ifade edilen soru ve varsayımlar temelinde şekillenmiş, bu çerçevede insan, öncelikle ilkel ve sonrasında ise modern olarak nitelendirilen kurumsal yapılar inşa etmiştir. Bahse konu kurumsal yapı(lar), devlet ve modern anlamda ulus-devlete evrilirken, insanlık tarihine içkin bir tarihselliğe sahip olagelmıştır. Söz konusu tarihsellik, Sokrates geleceğinden İbn-i Haldun ve Machiavelli’ye, Hobbes ile Locke arasındaki fikirsel farklılaşmadan modern zamanlara, düşünsel boyutta da yansımalar bulmuştur. Düşünsel boyuttaki yansımaların, zamanın ruhunu (zeitgeist) yansıttığını söylemeye herhalde gerek yoktur.

Aslına bakılırsa modern sosyal bilimler külliyatında güvenlik temasıyla öne çıkan çalışmaları önceleyen bakış açılarının, güvenlik çalışmaları (hatta politika bilimi ve daha sonra da uluslararası ilişkiler) özel alanı ortaya çıkma-

1 Gilbert Simondon, “İnsan ve Hayvan Üzerine İki Ders: Birinci Ders,” Çeviren Müge Serin, <http://www.dunyaninyerlileri.com/insan-ve-hayvan-uzerine-iki-ders-birinci-ders-gilbert-simondon-cev-muge-serin/> (Erişim: 20.10.2016)

dan önceki dönemlere uzandığı söylenebilir. Platon'un *Devlet*'i, Aristoteles'in *Politika*'sı, İbn-Haldun'un *Mukaddime*'si, Machiavelli'nin *Prens*'i, Hobbes'un *Leviathan*'ı, Locke'un *Hükümet Üzerine İki İnceleme*'si modern zamanları önceleyen çabaların öne çıkan bazılarıdır. Tüm bu çalışmalarda merkezi öğe, yönetim olgusudur. Bugün güvenlik olgusuna ilişkin tüm sorular –kimin güvenliği, ne kadar güvenlik, hangi yöntem ve araçlarla güvenlik vs. – ise özünde yönetimin sürdürülebilirliğiyle ilgilidir. Başka bir deyişe, yönetenle yönetilenin devlet algısında buluşmasının ardından, yönetenin ve yönetilenin çıkarları özdeş görülmeye başlanmıştır.

Görünen o ki yönetimin sürdürülebilirliği sorunsalı, en azından 2500 yıldır insanlığın gündemindedir. Bu gündem, yönetimin biçiminden bağımsız olarak ağırlığını korumakta ve alt gündem başlıklarıyla bir yandan zenginleşmekte diğer yandan ise karmaşıklaşmaktadır. Antik Yunan'da iyi vatandaş - iyi devlet ilişkisi üzerinden ve buna yönelik "barbar" istilalarını dikkate alan bir bakış açısı hâkimken modern anlayışın yavaş yavaş şekillenmeye başladığı Rönesans sonrası Avrupa'da devletin bekası merkezi öğe haline gelmeye başlamıştır. İslam uygarlığının Orta Çağı'na bakıldığında da İbn-i Haldun'un *asabiyye* kavramı çerçevesinde tartıştığı konunun özünde yönetimlerin yükselişi ve düşüşüne, yani yine devletin bekası meselesine karşılık geldiği söylenebilir. Bugün ise devletin bekasının hangi unsurlar çerçevesinde değerlendirilebileceğine ilişkin tartışmalarla devletin bekasının yönetim ve güvenlik olguları çerçevesinde yeterli bir amaç olup olmadığına ilişkin tartışmalar iç içe geçmiş durumdadır. Bu, bir yandan "devlet, ne zaman güvende hisseder" sorusunun, diğer yandan ise "devletin güvende hissetmesi, yönetimin sürdürülebilirliği çerçevesinde yeterli midir" sorusunun sorulması anlamına gelmektedir. Bu soruların da arka planında bazı varsayımlar yer almaktadır ki bu çalışmanın bir amacı bu varsayımları mercek altına almaktır.

Yukarıda ifade edilen kavrayış ışığında, güvenliğin sağlanması veya güvende olma, mutlak bir halin ifadesi olmadığından, sorumlu iktidar için, sürdürülebilir ve çok boyutlu bir analizi şart koşmaktadır. Söz konusu hal mutlak değildir çünkü belirsizlik her an sorumlu iktidarın yanı başındadır ya da kapasitesi önlem almak için yetersizdir. Buna rağmen, imkânlar dâhilinde, birbirinden farklı öğeleri dikkate alan sürdürülebilir bir bakış önem arz etmektedir. Buradan hareketle, bütün canlı bileşenleriyle birlikte doğanın güvenliğini merkeze koymayan bir yönetim anlayışının ve buna bağlı güvenlik analizlerinin çok boyutlu olamayacağı gibi sürdürülebilir de olamayacağı iddia edilebilir. Bugün, halen, yönetim ve dolayısıyla güvenlik olguları açısından temel aktör olarak değerlendirilen devletin güvenliğine dair analizlerde sürdürülebilirliğin dikkate alınması bu açağan gereklidir.

Yönetim ve güvenlik olgularının ele alınışında Antroposen Çağ'ın gerçekliğinin dikkate alınması önemlidir. Antroposen (Anthropocene) kavramı, ilk kez Nobel ödüllü atmosfer kimyacı Paul Crutzen (2000) tarafından, 12.000 yıl önce başlayan iklimsel ve çevresel açıdan görece istikrarlı Holosen Çağ'ı sona erdiren endüstriyel toplum gerçekliğini tanımlamak üzere kullanılmıştır. Söz konusu yeni gerçeklikte, insanın yeryüzünün biyo-fiziksel sistemine etkisinin ciddi bir seviyede olduğu genel kabul görmektedir.² Bu çerçevede, çalışmada, Antroposen Çağ'da mutlak güvenlik idealine yaklaşmanın ön koşulu olarak güvenlik ve doğa kavramlarının yeniden ve bu kez birlikte okunması amaçlanmaktadır. Bu yeniden okumada, üç soruya yanıt aranmaktadır: (1) 21. yüzyıl gerçekliğinde güvenlik ne anlama gelmektedir? (2) Söz konusu gerçeklikte, doğanın dönüşümü nasıl gerçekleşmektedir? (3) Doğa – güvenlik ilişkilendirmesi; bireyin, toplumun, devletin ve sistemin güvenlik kaygıları açısından ele alındığında neler söylenebilir?

Yukarıdaki soruların her biri, izleyen satırlarda ayrı bölümlerde ele alınırken yanıtlar arasındaki geçişlerin keskin olmamasına özen gösterilecektir. Bunun, bütünlüklü bir bakış açısı için önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, sosyal bilimlerde araştırma yaparken dikkate alınması gereken öznel boyutun, güvenlik çalışmalarında da ziyadesiyle bulunduğu bilinciyle, bu çalışmanın yazarı kendi öznelliğini şimdiden ortaya koymak durumundadır: Bu çalışma, yüzyıllar boyunca erkek iktidarın tekelinde olagelmiş yönetim ve dolayısıyla güvenlik kavramsallaştırmalarının politik ekolojik bir eleştirisini sunmak arzusundadır. Bunun için var olan külliyatın ve tartışılan politika tercihlerinin eleştirel içerik analizinin yapılması amaçlanmaktadır.

1. Güvenliğin Doğası ve Güvenlik Çalışmalarının 21. Yüzyıl

İnsanın, kendisinin yanı sıra değer verdiklerinin güvenliklerini sağlamak üzere düşündüğü varsayıdır. Bu düşünme hali, insanların gerek doğaya gerekse de doğadaki diğer insanlara karşı mücadele etmek üzere organize olması sonucunu doğurmuştur. Bu temelde, kabileler bir araya gelerek gücünü kutsallıktan alan tanrı devletlerin, tanrı devletler dönüşerek gücünü ticaretten alan kent devletlerinin, merkez ile çevre arasındaki etkileşimler ve savaşlar zamanla krallıkların, imparatorlukların ve sonunda da ulus-devletlerin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Bu tarihselliğin güvenlik açısından bir anlamı, yönetimin uzlaşma temelinde bir dengede olması veya kaosa sürüklenmesine neden olacak şekilde çatışmanın varlığıdır. Bir diğer anlamı ise bir yönetim altındaki grupların çıkarlarının, başka bir yönetim altındaki gruplara karşı savunulmasıdır. Dolayısıyla güvenlik, yönetimin, varoluşsal ve hedef odaklı kaygılarının hafifletilmesiyle ilgili bir konu olagelmiştir.

2 Erik Swyngedouw, "Whose Environment? The End of Nature, Climate Change and the process of Post-Politicization," *Ambiente & Sociedade*, XIV(2011), 69.

Bu açıdan, güvenliğin, “ben” ile “çevresi” arasındaki ilişki çerçevesinde tanımlandığı söylenebilir. Bir diğer deyişle, kişinin güvenliği kavrayışında, Carl Schmitt’in dost-düşman ayrımı³ devrede görünmektedir. Kişi, doğaya karşı, özel olarak da diğer canlılara ve insanlara karşı öncelikle varlığını, bununla birlikte ise değerlerini koruma dürtüsüyle hareket etmektedir. Dolayısıyla, varoluşsal kaygılarla sosyo-kültürel kaygılar, değerlerin ele alınışında belli bir psikolojik temel oluşturmaktadır. Yönetim ve özelinde devlet yönetimi ise bu temel üzerinde şekillenmektedir. Değerlerin korunabilmesi için, öncelikle değerlerin tespit ve kabul edilmesi gerekmektedir. Bu tespit ve kabul işlemini kim, kimin için, hangi çerçevede yapacaktır? İşte 21. yüzyıla miras kalan, bu sorunun yanıtındaki belirsizlik öğeleridir.

Politika, özünde, değerlerin ve kaynakların belirlenmesi ve dağıtılmasında (kullanılmasında) otoritenin sahipliğiyle ilgili olduđundan⁴ güvenlik olgusunun ele alınışı da politik iktidarın yönetim üslubuyla yakından ilgili görünmektedir. Bu ilgi, yüzyıllar boyunca devam eden evrim neticesinde ortaya çıkan ulus-devletin, burjuva ideolojisine dayalı olduğu gerçeğiyle birlikte ele alındığında daha da ilginç bir hal almaktadır. Machiavelli’den bu yana, ama özellikle uzun 20. yüzyılın savaş gerçeğinde güvenliğin devlet bekası temelinde, askeri ve ekonomik önceliklerle yorumlanışını, yukarıda ifade edilen şekillenişe bağlamak mümkündür. Önceleri bireye atfen kullanılan Latince *securitas* sözcüğü, 17. yüzyıl politik krizlerinin ardından kurulan Vestfalyen düzende yeni bir egemenlik anlayışı çerçevesinde, devlete atfen kullanılmaya başlanmıştır.⁵ Sonraki yüzyılda yükselen milliyetçilik temelinde şekillenen ulus-devlet gerçeğinde ise güvenliğin kolektif bir durum olarak değerlendirilmesinin öntü açılmıştır.⁶

Güvenlik çalışmalarının, özerk bilimsel bir alan olarak ele alınışı ise 20. yüzyıla rastlamaktadır. Yönetimin bilimsel bir etkinlik olarak ele alınması gerekliliğinin 19. yüzyılın sonlarında Woodrow Wilson tarafından dile getirilmesi gibi,⁷ güvenliğin bilimsel olarak ele alınışı çabası da Andrew Wolfers tarafından ortaya konulmuştur. Wolfers, Amerikan politikasında ve onun uzantısı olan dış politikada yaşanan değişimi, ulusal çıkardan ulusal güvenliğe bir dönüşüm olarak adlandırmıştır. Söz konusu dönüşüm, güvenliğin, kolektif bir durum olarak algılanışının tescillenmesi olarak okunabilir.⁸ Bu sayede, va-

3 Carl Schmitt, *The Concept of the Political: Expanded Edition* (University of Chicago Press), 2007.

4 David Easton, *The Political System* (New York: Alfred A. Knopf), 1953.

5 Emma Rothschild, “What is Security?” *Daedalus*, 124(1995), 60-61.

6 Emma Rothschild, “What is Security?” 64.

7 Woodrow Wilson, “The Study of Administration,” *Political Science Quarterly*, 2(1887), 197-222.

8 Andrew Wolfers, “National Security” as an Ambiguous Symbol. *Political Science Quarterly*, 67(1952), 481-502.

tandaşların, politik iktidarın politika tercihlerini kabullenişleri mümkün hale gelmektedir. Bu, “Tanrı, Amerika’yı korusun” cümlesinin ardındaki anlamdır da aynı zamanda. Vatandaşlar, politik iktidarın attığı adımları, Amerikan ulusunun güvenliğine yönelik adımlar olarak değerlendireceklerdir ki böyle bir değerlendirme, silah ve kimya endüstrileri temelinde şekillenen askeri ve ekonomik düzenin meşruiyetini sürdürmesi anlamına gelmektedir. Soğuk Savaş yılları boyunca, söz konusu meşruiyet temeline oturan ulusal güvenlik baskısıyla devletlerin birbirine stratejik açıdan nasıl üstünlük kuracaklarına dair analizler yapılmıştır.⁹ Ancak Soğuk Savaş’ın ortalarından itibaren güvenliğin ele alınışında başka birtakım etkenlerin dikkate alınması gerektiğine ilişkin öneriler az da olsa belirlemeye başlamıştır.

Bugün, bir ulusun güvenliğine yönelik olarak, terörizm, ekonomik krizler, kimlik sorunları, köktendincilik, yasadışı göç vb. birçok sorundan bahsedilebilir. Bu çalışmanın konusu açısından ise çevresel kaygıların yükselişinin güvenlikle ilişkilendirilmesi çabaları önem arz etmektedir. Bu önem, Antroposen’in tanımlayıcı bir ögesidir. Bu açıdan, 1972 yılında, Birleşmiş Milletler (BM) tarafından Stockholm’de düzenlenen BM İnsan Çevresi Konferansı sonunda ortaya çıkan deklarasyon¹⁰ ile insanın “çevresinin”, onun için birtakım sorunları da beraberinde getirdiği tescillenmiştir. 1992 yılında Rio de Janeiro’da gerçekleştirilen BM Çevre ve Kalkınma Konferansı ile de devletlerin kalkınmasının sürdürülebilir kılınması gerektiği konusunda mutabakata varılarak bunun için bir yol haritası çıkarılmıştır.¹¹ 21. yüzyıl gerçekliğinde, Kyoto Protokolü, Paris İklim Anlaşması vb. girişimlerle yeni bir “çevre” rejimi oluşturulmaya çalışılsa da insanın, doğayı kavrayışındaki benmerkezciliğe ilişkin bir yeniden okumanın çok cılız kaldığı ifade edilmelidir. Benzer şekilde, güvenliğe ilişkin yeniden okumalar da cılız kalmakta ve çoğunlukla söz konusu erkek iktidar eliyle şekillendirilen ulus-devlet sistemindeki benmerkezciliğe saplanmaktadır. Bu durumda, güvenliğe dair akademik çalışmalar ve politika üretme çabaları, sadece yatay anlamda daha çok sorununun güvenikleştirilmesine yol açarken¹² sistemsel olarak güvende olma noktasında etkili sonuçlar doğurmamaktadır.

9 Pınar Bilgin, “Güvenlik Çalışmalarında Yöntem(ler),” *Bilimsel Araştırma ve Düşünce Süreçleri Semineri* içinde (İstanbul: Harp Akademileri Basımevi), 99.

10 United Nations, Report of the United Nations Conference on the Human Environment, Stockholm, 1972, <http://www.un-documents.net/aconf48-14r1.pdf>

11 United Nations, United Nations Conference on the Environment & Development – Agenda 21, Rio de Janeiro, 1992, <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>

12 Ole Weaver, “Securitization and Desecuritization,” R. D. Lipschutz (s. 46-86) *On Security* içinde (New York: Columbia University Press), 1995, 48.

Kavramsal açıdan, gerek çevrenin gerekse de güvenliğin özüne yönelik eleştirel bir bakışın eksikliği, çevre-güvenlik ilişkilendirmesine yönelik akademik odaklarda hissedilmektedir. Çevre sorunlarını güvenlikle ilişkilendirmek, *güvenlik göndergesi*¹³ olarak devlet yerine insanın yeniden merkeze alınmasıyla ilgili bir çabaya karşılık gelmektedir. Söz konusu çaba, çevresel sorunların ciddiyetine vurgu yapan ilk dönem çalışmalarının¹⁴ ardından, çevrenin, güvenlik çalışmalarının yeni bir değişkeni olarak ele alınması gerekliliği olarak dile getirilmiştir.¹⁵ Sonraki dönemde, söz konusu güvenlikleştirme çabasının eleştirel bir biçimde ele alındığı çalışmalar yapılsa da¹⁶ hâkim çabanın, çevresel sorunların devletler için çatışmaya yol açma potansiyeli taşıması çerçevesine oturduğu söylenebilir. Bu çerçevede, çevre-güvenlik çalışmaları alanında en çok atf alan yazarın Homer-Dixon olması boşuna değildir.¹⁷

Bugün, çevre-güvenlik tartışmalarında yazarlar üç temel noktada hemfikir değildir: Çevrenin ve iklim değişikliğinin güvenlikleştirilmesi, iklim değişikliğinin topluma etkisi ve son olarak deneysel kanıtların yorumlanması.¹⁸ Bu fikrinsel uzlaşmazlıkta temel ayrımın, kabul gören güvenlik göndergesinden kaynaklandığını söylemek abartılı olmayacaktır. Bir başka ifadeyle burada öncelikli soru, güvenlik politikasının kimin için tasarlandığıdır. Homer-Dixon'ın akademik camiada fazlaca atf alması, güvenlik göndergesi olarak devleti seçip sistemsel sorunlara değinmeksizin devletlerin, özellikle de post-kolonyal gerçeklikle muhatap olanların, yaşadıkları çevresel sorunlara eğilmesidir. Bu çerçevede, yazar, devletlerin karşılaştıkları kaynak kıtlığının yol açabileceği güvenlik sorunlarına işaret etmektedir¹⁹ ki bu, bir anlamda kolaya kaçış olarak

- 13 Barry Buzan, Ole Weaver ve Jaap de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*. (Boulder, Colo.: Lynne Rienner Pub.), 1998, 75-79.
- 14 Rachel Carson, *Silent Spring* (Greenwich, Conn.: Fawcett Publications, Inc.), 1962. Garrett Hardin, "the Tragedy of Commons," *Science*, 162(1968), 1243-1248. Donella H. Meadows, Dennis L. Meadows, Jorgen Randers ve William Behrens, *The Limits to Growth: A Report for the Club of Rome's Project on the Redicament of Mankind* (New York: Universe Books), 1972.
- 15 Lester R. Brown, *Redefining National Security*. (Washington: Worldwatch Institute), 1977. Richard H. Ullman, "Redefining Security," *International Security*, 8(1983), 129-153.
- 16 Daniel Deudney, "The Case Against Linking Environmental Degradation and National Security," *Millenium: Journal of International Studies*, 19(1990), 461-476. Ken Booth, "Security and Emancipation," *Review of International Studies*, 17(1995), 313-326. Marc Levy, "Is the Environment a National Security Issue?" *International Security*, 20(1995), 35-62. Simon Dalby, "Security and Ecology in the Age of Globalization," *ECSP Report*, 8(2002), 95-108.
- 17 Sarah Saublet ve Vincent Lariviere, "Mapping the 'enviro-security' field: rivalry and cooperation in the construction of knowledge," *European Political Science*, 2016, 1-20.
- 18 Sarah Saublet ve Vincent Lariviere, "Mapping the 'enviro-security' field," 2016, 2.
- 19 Thomas F. Homer-Dixon, "Environmental Scarcities and Violent Conflict: Evidence from Cases," *International Security*, 19(1994), 5-40.

da değerlendirilebilir. Çünkü kaynaklara odaklanan bir anlayış, benmerkezcı bir anlayış olup güvenliğin tüm canlılar için tasarlanmadığı takdirde sürdürülebilir olamayacağı gerçeğiyle yüzleşmek istememektedir. Geline nokta, iklim değişikliğinin güvenlikle ilişkilendirilmesi (ya da tam olarak ilişkilendirilememesi) veya açık denizler, buzullar vb. küresel müştereklerin (global commons) yönetilmesi meselesinin kırılğan yapısına odaklanılması,²⁰ hala devletleri merkeze alan bir temelde gerçekleşmektedir. Burada, devletlerin, yani insan eliyle yaratılan kurumsal yapıların, doğadaki sürdürülebilirliği dikkate alması gerekliliği görmezden geliniyor gibidir. Söz konusu devlet kavramsallaştırması açısından dikkate değer olan, hassas bir bölgedeki su kaynağı ya da tarım alanı değil, kaynaklara erişimin önündeki engellerin ortadan kaldırılması olmaktadır.²¹ Sonuçta, sürdürülebilirlik, 1992'den bu yana hemen herkesin dilinde olsa da çoğunlukla ekonominin, yani sistemin sürdürülebilirliği olarak yorumlanmaktadır. Böyle bir yorumda, doğanın tahakkümünün güvenlik açısından sonuçları yeterince dikkate alınmamaktadır.

2. Doğanın Dönüştürülmesi

Günümüze ulaştırılan tarihsellik ışığında, insan varoluşunun doğayı dönüştürmek üzerine kurulduğu söylenebilir. Modern döneme gelindiğinde, doğanın dönüştürülmesiyle aklın araçsallaşması arasındaki tahakküm temelli ilişki daha da netleşmiştir. Horkheimer, *Geleneksel ve Eleştirel Teori* isimli çalışmasında, söz konusu araçsallaşmanın sonucunu, dünyayı sayılara indirgeyen bir anlayış olarak yorumlamaktadır. Yazarın, geleneksel adını verdiği teori, modern bilimin belirleyici unsurudur ve mutlaklaştırıcı bir etkiye sahiptir. Bahse konu olan mutlaklaştırma, iş bölümü ve uzmanlaşmadan beslenmekte olup burjuva ideolojisiyle hem bilim dünyasını hem de kitleleri avucuna alır.²² Atom bombasının kullanılması, nükleer felaketler vb. gelişmeler, söz konusu mutlaklaştırmanın sonuçlarından sadece birkaçıdır.

Ancak bilimsel analizlere konu gerçeklik ve ortak duyuya sızan fikirler hiçbir zaman verili değildir; tarih boyunca süregelen iktidar mücadeleleri sonunda şekillenmektedir. Bu süreçte, akıl, araçsallaşarak iktidara erişmenin ve onu korumanın aracı haline gelmiştir. Dahası, bu süreçte, yapay bir insan-doğa karşıtlığı ortaya çıkmıştır. Adorno ve Horkheimer, *Aydınlanmanın Diyalektiği*'nde aklın araçsallaşmasından bu çerçevede bahsetmektedir. İnsan, doğayı,

20 Carla Freeman, "The Fragile Global Commons in a World in Transition," SAIS Review of International Affairs, 36(2016), 17-28.

21 Gordon James MacDonald, *Environmental Security*. University of California Institute on Global Conflict and Cooperation Policy Brief, 1995, 2.

22 Max Horkheimer, *Critical Theory: Selected Essays*. Çev. Matthew J. O'Connell vd. (New York, Continuum), 2002, 197-198.

modern öncesi dönemlerde *mimesis*, yani taklit yoluyla; modern dönemlerde ise emeğin sayılarla ifade edildiği çalışma yoluyla tahakküm altına almaya çalışmıştır. Geçmiş mitolojiye dönüşürken yerini Aydınlanma'ya bırakmış; bu sırada, doğa da sayılara indirgenerek insandan ayrılmıştır.²³ Bugün, ortak dünyanın ve bir noktaya kadar bilimin verili aldığı doğa, işte bu doğadır.

Doğada dönüşümü hedefleyen her gelişme, insanın hem dışsal doğasına, yani çevresine, hem de içsel doğasına, yani kendisine, yabancılaşması sonucunu doğurmaktadır. Kaldı ki insan, çoğunlukla, bunun farkında değildir. Bu farkında olmayış hali, doğanın, dışarıda olduğu kadar içeride olmasıyla ilgidir. Doğa, insanın dışındadır çünkü insan benliğini aşan bir gerçekliği vardır. Ama aynı zamanda da benliğin içindedir çünkü benlik, “dışarıda olan” ile etkileşim halinde şekillenir. Doğaya emek üzerinden hükmetmeye çalışan insan, yönetim olgusu çerçevesinde, bu hükmedişin kendisini, güvenlik kaygılarının nesnesi olarak yorumlamaktadır. Hâlbuki söz konusu hükmediş, güvenlik kaygılarının nesnesi değil, bizzat öznesidir, sebebidir. Bugün, buzulların erimesi, ormansızlaşma, kimyasal kirlenme, biyolojik çeşitlilik kaybı gibi kaygı verici gelişmelere sebep olan temel unsur, araçsal aklın hükmedişidir.

Araçsal aklın hükmedişine dair önemsenen bir diğer boyut Marcuse'de ifadesini bulan yozlaşmadır. Marcuse'ye göre, “savunma sistemleri hem savunmaları hem de savunuluları yozlaştırmaktadır.”²⁴ Saldırı ile savunma, bir başka deyişle çatışma ile uzlaşma olasılıkları arasında sıkışan sistemde, rekabet ve mücadele meşru hale gelmektedir. Dolayısıyla tüm stratejilerin bu meşruiyet temelinde şekillenmesi gerektiği düşünülür. Hâlbuki söz konusu rekabetçi eğilimler, yazılı tarihin ilk dönemlerinden itibaren “doğaya egemen olmanın sınırlarının genişletilmesi”²⁵ şeklinde kendilerini göstermişlerdir. Doğanın dönüştürülmesi pratikleri, bu açıdan, doğaya egemen olmanın sınırlarının genişlemesi ve de insanın egemenlik altına alınmasıyla sonuçlanmıştır. Günün sonunda, insanın, doğaya – hem kendisine (örneğin emeğine) hem de çevresine (örneğin diğer canlılara) – yabancılaşmasıyla gücünü askeri ve ekonomik rekabetten alan sistemin yozlaştırıcı etkisi arasında yakın bir ilişkinin varlığından söz edilebilir. Söz konusu yabancılaşma ve yozlaşma süreçleriyle güvenlik stratejisi inşa süreçleri, yani güvenlik toplumu mantığı arasındaki ilişkileri bu temelde okumak gerekmektedir.

İleri endüstriyel güvenlik toplumunda görünür hale gelen temel olgu, süreçlere egemen olan tek boyutluluktur. Bir taraftan insanın, doğaya, bilimsel

23 Theodor W. Adorno ve Max Horkheimer, *Aydınlanmanın Diyalektiği* (İstanbul, Kabcacı, 2000, 26.

24 Herbert Marcuse, *Tek Boyutlu İnsan: İleri Endüstriyel Toplumun İdeolojisi Üzerinde İnceleme*, Çev. Seçkin Çağan (İstanbul, May Yayınları), 1968, 13.

25 Herbert Marcuse, *Tek Boyutlu İnsan*, 14.

ve teknik açıdan egemen olduğu fikri, kültürün ayrılmaz bir parçası haline gelmiş, diğer taraftan ekonomi politik anlamda ideolojinin sonu ilan edilmiştir. Diğer ideolojilerin sonunu getiren ideoloji olarak modern kapitalist ideoloji, doğa üzerindeki bilimsel ve teknik egemenliği de olağan ve meşru gösteren ideolojidir. Ancak gerçekte ne insan, doğanın üzerinde bir kültür oluşturmayı başarmıştır ne de ideolojilerin sonu gelmiştir. Gerçekte olan, modern kapitalist ideolojiye yaslanan statü ilişkilerinin sürdürülmesi noktasında, hâkim ideolojinin boşluklarının gösterilmemesidir. Para, örgütlenme ve kitle iletişim araçları gibi öğeleriyle politikanın kurgulanma biçimi, toplumda tek boyutlu düşünmeyi pekiştirmektedir. Örneğin, okullarda verilen eğitim, rekabetçidir ve yaşam savaşını kazanmaya yöneliktir. Ancak açık olan şudur ki “yaşam savaşına hizmet eden kurumlar, yaşamın barışa ulaştırılmasına hizmet edemezler.”²⁶ Bu çerçevede, ileri endüstriyel güvenlik toplumunda sadece bazı grupların diğer bazılarına karşı üstünlüklerinden (başarılarından) söz edilebileceği ama söz konusu toplumun sistemsal olarak başarısız olduğu iddia edilebilir. Çünkü sistemin güvenlik kaygıları, barışa değil üstünlük kazanmaya yöneliktir –hem genel manada doğa hem de özel manada öteki karşısında üstünlük kazanmaya.

3. Doğanın Dönüştürülmesinin Güvenlik Açısından Anlamı

Bir önceki bölümde tartışılan üstünlük mücadelesinin bir yansıması olarak, 1995 yılından bu yana, atmosferdeki karbon miktarının rekor bir artışla 360 ppm’den 400 ppm’e çıktığı kayıtlara geçmiştir.²⁷ Bunun, dünya genelinde olduğu gibi Orta Doğu özelinde de ciddi yansımaları bulunmaktadır. Örneğin, 31 Temmuz 2015 günü İran’ın Bandhar Mahshar kentinde dünyada şimdi kadarki en yüksek sıcaklık derecelerinden bir tanesi ölçülmüştür.²⁸ Türkiye’de de atmosferdeki karbon miktarı 2000’lerin başından bu yana artmaktadır. Söz konusu değişimlerin, öncelikle gıda ve su güvensizliğine neden olduğu ifade edilmektedir. Çoğu araştırmacıya göre, rakamlar iklim değişikliğinin ciddiyetini göstermek için yeterlidir fakat “küresel tehdit algısının iklim değişikliği olarak çerçevelenmesi, güvenlik kaygılarının anlamlı bir biçimde tartışmaya açılması noktasında ne ölçüde faydalıdır” sorusu burada sorulmalıdır.

Erik Swyngedouw²⁹ Antroposen Çağ’da insanın neden olduğu ekolojik krizin sistemsal boyutları görmezden gelinerek, iklim değişikliğinin indirgenmediği sığ tartışma zeminini sorgulamaktadır. Bu tartışma zemini, politik olanı, dışında bırakılmakta olup tartışmalar teknokratik bir noktada tutulmaktadır.

26 Herbert Marcuse, *Tek Boyutlu İnsan*, 41.

27 James A. Russell, “Saudi Arabia: The Strategic Dimensions of Environmental Insecurity,” *Middle East Policy*, XXIII(2016), 44-58.

28 James A. Russell, “Saudi Arabia,” 44.

29 Erik Swyngedouw, “Whose Environment?” 71.

Böyle bir tartışma üslubu ise iklim meselesini, bilimsel ve teknolojik bir savaş ile üstesinden gelinebilecek bir arzu nesnesine dönüştürmektedir.³⁰ Gelinecek noktada, askeri ve ekonomik öncelikler temelinde ulusların birbirine üstünlüğünü amaçlayan bir sistemin gölgesinde, insanın, doğada yol açtığı birçok ekolojik ve toplumsal sorun varken sorunun, teknik bir iklim sorunu olarak etiketlenmesi, meseleyi, farklı işletme yaklaşımları arasındaki bir mücadele olarak göstermektedir. Bu mücadelede ise Marks and Spencer gibi bir şirketin işletme becerilerini kamu yönetimine aktaran Thatcherist anlayışla uyumlu³¹ fakat sistemin doğayla barışık olması noktasında sorunlu bir yaklaşım galip gelmiş gibidir. Çünkü doğa, burada, içi boş bir kavramsallaştırma olarak, politikanın nesnesi – Agrawal’ın deyimiyle³² düzenleme ve koruma gerektiren bir alan olarak çevre, dolayısıyla çevre odaklı yönetimsellik (environmentality) – haline dönüşmektedir.

Benzer bir sorun güvenlik stratejilerinin oluşturulması noktasında da göze çarpmaktadır. Güvenlik stratejilerinin şekillenmesinde, doğa, en iyi ihtimalle, çevresel sorunlar bağlamında gündemin alt sıralarında yer alırken geleneksel strateji anlayışında yeni bir güvenlik kaygısı olarak etiketlenmektedir. Bunun anlamı, sistemsal bir değişikliğe olan ihtiyacı vurgulamaksızın güvenlik göndergesinin –genellikle devlet- güvenlik kaygılarının, sahip olduğu kapasite ve kaynaklar dikkate alınarak önceliklendirilmesidir. Bu tarzda bir önceliklendirmenin, kapsayıcı ve sürdürülebilir olmadığı açıktır.

Çevre ile güvenlik arasında kayda değer bir ilişki olduğu, artık su götürmez bilimsel bir tespit olarak kabul görmektedir. Bu kabul, söz konusu ilişkilendirmenin, ilk bölümde detaylandırılan şekliyle, akademiye gördüğü ilgi dikkate alındığında anlaşılabilir. Ancak burada asıl mesele söz konusu ilişkinin neden ortaya çıktığına ve nasıl ele alınması gerektiğine karar vermektir. McDonald, var olan güvenlik analizlerine birtakım çevresel güvenlik kaygılarını da dâhil etmenin, en azından bir noktanın gözden kaçırılmasına yol açtığını iddia etmektedir.³³ Bu nokta, doğanın sürdürülebilirliği ve toplumsal barışın tesisi açısından önemlidir. Var olan politik sistemin (devlet) ve onun dayandığı

30 Erik Swyngedouw, “Whose Environment?” 75-76.

31 Marks and Spencer’in Britanya politikasındaki etkisi için bkz. Dennis Barker, “Lord Sieff of Brimpton,” *The Guardian*, www.theguardian.com/news/2001/feb/26/guardianobituaries, (Erişim: 19.10.2016).

32 Agrawal, Foucault’nun yönetimsellik (governmentality) kavramını aklında tutarak Türkçeye çevre odaklı yönetimsellik şeklinde çevrilebilecek environmentality kavramını akademik camiaya sunmuştur. Detaylı bilgi için bkz. Arun Agrawal, *Environmentality: Technologies of Government and the Making of Subjects* (Durham, N.C.: Duke University Press), 2005.

33 Madeleine Fagan, “Security in the anthropocene: Environment, ecology, escape,” *European Journal of International Relations*, 2016, 3.

ekonomik sistemin (kapitalizm) sürdürülmesini amaçlayan bir güvenlik analizinde güvenlik kaygılarının dikkate alınmasında bazı görmezden gelişlerin yaşanılması kaçınılmazdır. Bu analizlerde, su veya gıda kaygılarının, bir yabancı firmanın su piyasasındaki varlığını dengeleyecek bir milli ve yerli firmasının yaratılmasıyla ya da tohumda yabancı firmaların tekelinin kırılmasıyla gidereceği öngörülebilir. Dolayısıyla, devletin kapasite ve kaynaklarının gözden geçirilmesinin ardından, su ve gıda konusuna ilişkin mücadeleye ne kadar kaynak aktarılacağına ve nasıl bir planla hareket edileceğine karar verilebilir. Hâlbuki firmaların kolaylıkla el değiştirdiği, birbirleriyle evlendiği bugün, böyle bir analizin, halk sağlığına ve biyolojik çeşitliliğin korunmasına ilişkin güvenlik kaygılarına yanıt vermesi mümkün değildir. Halk sağlığının ve biyolojik çeşitliliğin korunması, doğanın sürdürülebilirliğine bağlı olup yukarıdaki analizden çok daha kapsamlı bir bakışı iktidara dayatmaktadır. Dahası, söz konusu kaygıların dikkate alınmadığı bir analiz ve politika biçiminde toplumsal barışın tesisi de mümkün görünmemektedir.

Gelinen noktada, çevre-güvenlik ilişkilendirmesinin oturduğu çerçeveyi gözden geçirmenin vakti geldi de geçiyor gibidir. 20. yüzyılın ortalarından bugüne kadar, çevrenin ana akım güvenlik çalışmalarına eklemlenmesi anlamında çevresel güvenlik (environmental security) ya da insan-doğa ilişkisinin eleştirel yorumuna dayanan güvenlik bakışı anlamında ekolojik güvenlik (ecological security) kavramsallaştırmalarında gözden kaçırılmış olan en azından birer nokta bulunmaktadır. Çevresel güvenlik kavramsallaştırmasında, güvenlik göndergesi olarak devletin parçası olduğu çatışma ortamı eleştirilmezken³⁴ – ki bu eleştiri yoksa güvenlik gerçek manada “yeniden” düşünülmüş olmamaktadır – ekolojik güvenlik kavramsallaştırmasında ise doğanın insan ve insan olmayan bileşenleri arasındaki ilişki yeterince sorgulanmamaktadır.³⁵ Buradaki “yeterince” ifadesi üzerinde biraz durmakta fayda olabilir. Ekolojik güvenlik kavramsallaştırması, özellikle 1990’larda güvenlik analizlerine yansıyan hâkim güç ilişkileri eleştirmesi bakımından oldukça değerlidir.³⁶ Ayrıca çevresel güvenlik yerine ekolojik güvenlik kavramsallaştırmasının tercih edilmesi temelinde, çatışmanın iddia edildiği gibi kıt kaynakların değil, aksine bol kaynakların bulunduğu coğrafyalarda ortaya çıktığı ifade edilmektedir.³⁷ Buradan hareketle, çevresel güvenlik kavramsallaştırmasında kıt kaynaklara erişimle ilişkilendirilen güvenlik kaygısı, güvenlik göndergesinin devlet ola-

34 Madeleine Fagan, “Security in the anthropocene,” 5.

35 Madeleine Fagan, “Security in the anthropocene,” 9.

36 Simon Dalby, *Creating the Second Cold War: The Discourse of Politics*. (New York: Guilford Publications Inc.) 1990, 5.

37 Simon Dalby, “Ecological Politics,” Violence, and the Theme of Empire. *Global Environmental Politics*, 2004, 5.

rak kabul edilmesiyle ilgili görünmektedir. Fakat dünyadaki çevresel kaynaklı çatışma bölgelerinde – örneğin Güney Amerika'nın suya sahip bölgelerinde ya da Afrika'nın maden sahalarında – çatışmanın sebebi, bolluktur ya da en azından varlıktır, yokluk değil.³⁸ Ancak söz konusu çatışma veya uzlaşma halinin, ilgili coğrafyanın biyolojik çeşitliliği ya da halk sağlığı açısından ele alınmadığı açıktır. Ekolojik güvenlik tam da bu noktada, halk sağlığını dikkate alması sebebiyle çevresel güvenlikten daha kapsayıcı fakat benmerkezcilikten kurtulamama noktasında hala eksik bir kavramsallaştırma olarak değerlendirilebilir. Söz konusu kavramsallaştırmada da hala modern insanın güvenliği dikkate alınmaktadır ve bu çerçevede ulaşılan nokta, insan ile doğa arasındaki karşılıklılık (interconnectivity) olup bunun temelinde yine insan ile doğanın ayrı olduğu fikri bulunmaktadır.³⁹ Burada, doğayı sayılarla ifade edip insanı doğadan ayıran modern düşünce, korunmaktadır.

Sonuç Yerine

Güvenliğin birey, grup, ulusal (devlet) ya da uluslararası sistem temelli ele alınışında sorgulanmaksızın kabul gören temel varsayımların masaya yatırıldığı bu çalışmada, Antrposen Çağ'ın endüstriyel faaliyetleri sonucunda ulaşılan 21. yüzyıl gerçeğliğine içkin güvenlik kaygılarının nasıl bir güvenlik felsefesiyle ele alınması gerektiği noktasında bazı başlıklar tartışmaya açılmıştır. Bu tartışmada öncelikle ifade edilmesi gereken nokta, belki de, mevcut sosyo-ekonomik ilişkiler düzleminde seyreden küresel sistem içerisinde, çevre sorunlarının oldukça ciddi boyutlara ulaşmasının tesadüf olmadığıdır. Söz konusu ciddiyet, doğa üzerindeki benmerkezci tahakkümün bir sonucu olup insanlığın, dolayısıyla da insan düşüncesinin ürünü devletlerin ve uluslararası sistemin geleceğini tehdit etmektedir. Mesele bu şekilde ele alındığında güvenlik politikalarının doğa merkezli yeniden inşasının, sadece belli aktörlerin önceliği olarak görülemeyeceği, aksine tüm insanlığın ortak hedefi olması gerektiği tespitinin gerekçeleri daha iyi anlaşılabilir. Söz konusu yeniden inşanın ise kendiliğinden gerçekleşmeyeceği açıktır.

“Hayvanları Koruma Derneği, Papanın desteğini talep ettiği zaman, Papa bu isteği, insanoğlunun, aşığı hayvanlara ödenecek bir borcu olmadığı ve hayvanlara kötü davranmanın günah olmayacağı gerekçesiyle reddetti. Çünkü hayvanların ruhu yoktur.”⁴⁰

38 Benzer şekilde, Türkiye'de, bir çevre sorunun güvenlik açısından yorumlandığı çoğu örnek de kaynağın bol miktarda bulunduğu coğrafyada ortaya çıkmaktadır. Söz konusu kaynak ise yerine göre su veya maden olabilmektedir.

39 Madeleine Fagan, “Security in the anthropocene,” 12-13.

40 Herbert Marcuse, *Tek Boyutlu İnsan*, 303.

Görüldüğü üzere, bugün tartışmasız kabul gören hayvanların da haklarının bulunduğu fikri, ezelden beri kabul gören bir fikir değil, belirli bir tarihsellik içerisinde, belirli süreçler sonucunda ortaya çıkan bir fikirdir.⁴¹ İnsan düşüncesinin bir başka ürünü olarak hukuk da aslında fikirsel ve fiziksel mücadeleler sonucu şekillenmektedir. Hukuk Profesörü Christopher D. Stone, ağaçların (doğanın) da yasal hakları olması gerektiği fikrini tartıştığı kitabında (öncesinde 1972 tarihli makalesinde), hukukun evrimini, net bir biçimde gözler önüne sermektedir. Bugün hakları hukuken kabul edilmiş mahkûmlar, yabancılar, kadınlar (özellikle evlenmiş olanlar), deliler, Afrika kökenliler, Yerliler ya da anne karnındaki bebeklerin geçmişte bu haklardan mahrum olduğu açıktır.⁴² Eğer tarih başka bir şekilde aksaydı da bu mahrumiyetin süreceği doğal olarak iddia edilebilir. Dolayısıyla hukuken tanınmayan birey ya da grupların güvenlik açısından dikkate alınması da mümkün değildir. Ancak bugün, artık, doğanın haklarından söz edilmekte, bu haklar anayasalarda yer bulmaktadır.⁴³

Tablo 1. Antroposen’de Güvenliğe Dair Eleştirel Bakışın Önemi⁴⁴

Güvenlik (Amaç)		
Sürdürülebilirlik (Hedef)		
	Sisteme bakış	Doğaya bakış
Modern	Rakiplere üstünlük ve bunun için de öncelikle ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilir olması esastır.	Ekonomik faaliyetler doğal kaynaklara dayandığı için çevre korunmalıdır.
Eleştirel	Var olan sistem içerisinde, ekonomik faaliyetlerin, tüm bileşenleriyle birlikte doğa için sürdürülebilirlik arz etmesi mümkün değildir.	Doğanın sürdürülebilirliği benmerkezi olmayan bir anlayışla ele alınmalıdır.

Eleştirel güvenlik felsefesinin, yönetime, yani devlete ve onun hukuk sis-

41 Yeni Zelanda, Hayvan Hakları İyileştirme Yasası’nda yaptığı değişikliklerle hayvanların da insanlar gibi duygusal varlıklar olduklarını kabul etmiştir. Bkz. Esra Aydın, “Yeni Zelanda, hayvanların insanlar gibi duygusal varlıklar olduğunu yasalaştırdı,” *Gaia Dergi*, (Çevrimiçi), <https://gaiadergi.com/yeni-zelanda-hayvanlarin-insanlar-gibi-duygusal-varliklar-oldugunu-yasalastirdi/> (Erişim: 20.10.2016)

42 Christopher D. Stone, *Should Trees Have Standing? Law, Morality and the Environment* (Oxford University Press), 1992, 4.

43 Ekvador Anayasası’nda, özellikle 7. bölümde (71-74. maddeler) Pachamama’ya, yani doğanın haklarına ilişkin maddelerin eklenmiştir. Bkz. “Rights of Nature Articles in Equador’s Constitution”, *The Rights of Nature*, (Çevrimiçi), <http://therightsofnature.org/wp-content/uploads/pdfs/Rights-for-Nature-Articles-in-Ecuadors-Constitution.pdf> (Erişim 20.10.2016)

44 Bu tablonun ilk hali için bkz. Çağdaş Dedeoğlu, *Güvenliğin Doğası Doğanın Güvenliği* (İstanbul: Paraf Yayınları [Parola Yayınları]), 2013, 71.

temine, genel olarak da uluslararası sisteme yansıtılması yukarıdaki tartışmalar ışığında değerlidir. Tablo 1, şimdiye kadar tartışılan soru(n)ların bir özeti olarak görülebilir. Güvenliğin, gerçek manada bir amaç olarak gerçekleştirilebilmesi noktasında sürdürülebilirlik hedefiyle ele alınması gerekmektedir. Bu ise önce insan-insan olmayan ilişkisinin yeniden yorumlanmasını, ardından da doğanın, güvenlik analizlerinde olması gereken yere, yani merkeze yerleştirilmesini gerektirmektedir. Bunun, yönetimin demokratikleşmesi noktasında da önemli olduğu düşünölmektedir. Söz konusu çaba, antroposentrik ileri endüstriyel güvenlik toplumundan ekolojik olarak sürdürülebilir demokratik topluma geçiş için bir adım olarak görülebilir. Antik Yunan'dan bu yana tartışılan iyi yönetimin, 21. yüzyıl gerçekliğinde denk düştüğü karşılık sürdürülebilir demokratik toplumdur.

Tablo 2. Yeni Güvenlik Felsefesi⁴⁵

Güvenlik Göndergesi	Güvensizlik Türü	Sonuç
Birey	Bireysel güvensizlik	Huzursuzluk / İsyân
Devlet (Ulusal Sistem)	Ulusal kurumsal güvensizlik	Otorite kaybı (Vatandaş gözünde)
Uluslararası Sistem	Uluslararası kurumsal güvensizlik	Otorite kaybı (Devletler gözünde)
Ekosistemler Bütünü Olarak Doğa	İnsanı da içine alacak şekilde doğanın bileşenlerinin varoluşsal kaygıları	Ekolojik felaketler ve toplumsal huzursuzluklar

Bu çalışmada, yer verilen tartışmalar ışığında, strateji geliştirme çalışmalarına ve güvenlik analizlerine, güvenlik felsefesine dair bir yeniden anlamlandırma başlanması gerektiği düşünölmektedir. 21. yüzyıl gerçekliğinde güvenlik sadece askeri ve ekonomik meselelere odaklanılarak sağlanamayacak kadar belirsizlik arz eden bir duruma karşılık gelirken insanın, doğadaki konumlanışı söz konusu belirsizlikleri daha da çetrefilli bir şekilde sokmaktadır. Bahse konu belirsizliklerin azaltılarak mutlak güvenlik idealine yaklaşıması noktasında sorumlu iktidara düşen temel görev, güvenlik göndergesi olarak doğayı, insanı da içine alan ekosistemler bütünü, merkeze almaktır (Tablo 2). Bu ise hem politik toplumda hem sivil toplumda ortaya çıkan farklı güvenlik kaygılarının sisteme yansıtılmasında devletin arabulucu rolüne işaret etmektedir.

45 Bu tablonun ilk hali için bkz. Çağdaş Dedeoğlu, Güvenliğin Doğası, 76.